

איתור וזיהוי חלקי חללים באמצעים מודרניים

הרב ישראל גליקמן, רס"ן במיל' / דיין בצוותי החליטה של הרבצ"ר

א. פתיחה

אמצעי הזיהוי בשדה הקרב מחייבים מהירות ודיוק והקפדה על דיני כבוד המת, במטרה לאסוף את כל חלקי החלל, בשימת דגש על בירור של זהות החלל על פי ההלכה. מלאכת הזיהוי בשדה קרב דורשת פתרונות בטיחותיים שאינם מסכנים חיים של יחידות האיסוף של הרבנות תחת אש, ויאפשרו לכוחות הלוחמים הפועלים להמשיך בתמרון הצבאי, יחד עם איסוף מהיר של הממצאים בשטח.

יש לציין לשבח את מסירותם של רבני חיל הרבנות הצבאית, שפעלו תחת אש ובשדות מוקשים בפינוי גופות וחלקי גופות משטחי אויב, משום כבודם ושלא יפלו לידי אויב. זכור לטוב הרה"ג הרבצ"ר הרב גורן על פינוי גופות חללי הלה' בעוברו באדמת טרשים ומוקשים כדי להביאם לקבר ישראל בשלימות. עם זאת, כיוון שהכרעת ההלכה לגבי מידת הסיכון הראוי (של הרבנים הצבאיים ושל שאר הכוחות, הממתינים להשלמת האיסוף) למען כבוד החללים, אינה מוחלטת, לכן חובה קדושה למצוא פתרון מקצועי שיתן תמונת מצב של איתור החללים תוך זמן קצר ללא סיכון חיי אדם.

הרבצ"ר הרב גד נבון פיתח שיטות זיהוי באמצעות טביעת אצבע ופתר הרבה תיקי חלל ונעדרים. היום נמצא ציוד אלקטרוני המאפשר זיהוי טביעת אצבע ברמת החטיבה ומעלה. ובמוקדי האיסוף ישנם גם צילומי שיניים מתקדמים המאפשרים זיהוי ע"י השוואתם לצילומים קיימים מהעבר. במאמר זה נדון הלכתית בזיהוי חללים על סמך טכנולוגיה מתקדמת שיכולה לסרטט ולסמן במהירות את הממצאים בתוך שטח נתון, לרבות שטח תחת אש. היתרון של שיטה זו שהיא חוסכת סכנה להיפגעות מאש אויב בזמן האיתור של הממצאים, כיוון שהיא מהירה ביותר, ובכך ממעטת משמעותית את זמן פעילות כוחות הסריקה של הרבנות הצבאית.

השיטה בנויה על מצלמה המחוברת ל"רוכב שמים" שהוא סוג של רחפן (כלי טיס זעיר אלחוטי), המסוגל לשאת מצלמה חכמה עם טכנולוגיות המאפשרות צילום בלילה וצילום בתוך שטח עם עשן סמיך וראות לקויה. המצלמה החכמה בעלת בינה מלאכותית, מסוגלת לשלוח קרני לייזר על העצמים שבשטח הלחימה, לקבל מהם החזר ולתרגם את המידע

לכדי תמונה של הממצא, גודלו ומיקומו המדויק במפה. המידע עובר ל'משואה', ומאפשר ליחידות היס"ר להגיע במהירות אל הממצאים בשטח, בדיוק ובמהירות.

שיטת עבודה זו, מקובלת בנושאים צבאיים ואזרחיים אחרים, כגון בפעילות קרבית של יחידות חטיבתיות, לאיסוף מודיעיני ולבירור המציאות העכשווית בזמן אמת של הלחימה, וכן בשוק הפרטי בתחום החקלאות, למשל: גילוי נגעים או טפילים הפוגעים בגידול של פרחים. המערכת מזהה טפיל הפוגע בפרח ומיד יודעת לציין את מיקום הנגע בזיכרון שלה ולייצר תמונת מצב מדויקת עבור מטוסי הריסוס שיובילו למיגורו במהירות. דרך זו מאפשרת ניתוח פני השטח והממצאים ברמת דיוק ובחדות מירבית עד למילימטרים בודדים.

הרעיון להשתמש בטכנולוגיה זו לצורך איתור חללים בשטח אש, עלה תוך כדי אימון של כוחות היס"ר בפיקוד צפון, והגיע ליישום באימון מאוחר יותר¹.

השאלות ההלכתיות שהמאמר מבקש לתת עליהם את הדעת הן:

1. מה המשמעות ההלכתית של איתור על ידי מצלמה – האם יש לה גדר עדות הלכתיים כעדות רגילה, או שנחשבת לפחות כ'ידיעה בלא ראייה' או שאין זו אלא 'אומדנא'? בעניין זה יש לדון, האם קיים הבדל בין תמונה רגילה לבין תמונה שהתקבלה על ידי הגדלת אור כוכבים, או שהורכבה על ידי בינה מלאכותית המחשבת אורך קרני לייזר הנשלחים על עצמים.

2. מהו גודל הממצאים המינימאלי המחייב קבורה? שכן, קיים פער משמעותי במחיר בין מכשירים בעלי יכולת דיוק שמאפשר הגעה לממצאים קטנים ביותר, לבין מכשירים שיכולים לזהות חלקי גופה גדולים יותר, וממילא יש לדון אלו מכשירים על הצבא לרכוש.

ב. המשמעות ההלכתית של איתור ע"י מצלמה²

תמונה המתעדת מציאות קיימת בה ניתן לראות בבירור את החלל ואף לזהותו, ובאופן שיש תמונת פניו או "ראשו ורובו" של החלל, ובנוסף נסיבות ברורות הקובעות את מצבו כחלל, יאפשרו לרבנות הצבאית לערוך זיהוי על ידי עדים שמכירים את החלל בזמן לחימה. המצב בשטח משתנה מרגע לרגע ולכן ישנה משמעות הלכתית מכרעת לתמונה כזו.

דיון הלכתי סביב ממצא כזה שמטרתו לפסוק בדיני איסורים על פי תמונה של מצלמה, כבר נידון בפסקי דין רבים.

1 בהתייעצות עם קצין זו"ק הרב דוקטור דרור פיקלר, ובעידודו של הרבצ"ר הרב רפי פרץ.

2 נושא זה נידון גם במאמרו של הרב שהם עורקבי – התוקף ההלכתי לזיהוי באמצעים מדעיים, בחוברת זו.

בשו"ת ברכת רצה³ דן בשאלה האם ניתן לסמוך על תצלום לעניין היתר עגונה בשני אופנים: א. תצלום של המת על ידי עדים שהכירוהו בחייו. ב. השוואת תמונות של המת עם תמונות שלו מחיים. ועיין שם שמאריך לדון ולדמות השוואת תמונות לדין קיום שטרות, תוך עיון והעמקה בשלושת סוגי ה'קיום' שהביא הטור⁴: א. עד שמעיד על כתב ידו. ב. עדים אחרים מעידים שזה כתב ידו של החתום. ג. השוואת חתימתו לחתימה בשטר שאושר על ידי בית דין.

מסקנתו, שזיהויה נעשה על ידי השוואת תמונה או חתימה, נידון כ'סימנים', שאינם מועילים אלא מדרבנן בקיום שטרות, כשיטת רב שרירא גאון⁵. לעומת זאת, כאשר הזיהוי מתבצע על ידי אדם המכיר את החלל בפניו, נידון כ'טביעות עין' ונאמן מהתורה. וז"ל:

"שבסימנין כל סימן וסימן ענין הוא בפני עצמו, וצריך המכיר לחשוב ולהתבונן על כל אחד ואחד אם יש כזה בדיוק בחפץ הלזה, לא כן בטביעות עין שעל ידי ההבדלים הרבים ניכר הוא מיד למכירים כי זהו ולא אחר, והמכירים בעצמם אינם יודעים במה יבדל הוא מזולתו, ורק בדרך כלל נתפס במחשבה וכח הדמיון עד שלא יפול בחוש הראות שום ספק".

קיום שעל ידי השוואת תמונה או חתימה אף שאינו כטביעות עין, סבירא ליה לטור שמועיל, וזה לשיטתו שבסימן מובהק אפשר להוציא ממון וכדעת נתיבות המשפט⁶ הסובר שמועיל להוציא ממון.

בשו"ת עין יצחק⁷ התיר עגונה על סמך השוואת תמונה מחיים, וכדין השוואת חתימת עדים לשטר מקויים המועילה להוציא ממון. וכדברי הגמרא ביבמות⁸ שמעידים על הכרת פניו לפי אור לבנה ואור הנר וסמכו על טביעות עינא בזה. הוכחה נוספת הביא מהגמרא⁹ האומרת שנאמנת אישה לומר כזה מראה ראיתי ואבד, שאדם נאמן להעיד על מה שרואה בדמיונו על פי זיכרונו.

ישנן תמונות שמגיעות מן המצלמה, המהוות בירור גמור של המציאות. תמונות אלו נידונות כידיעה ברורה של המצב בזמן אמת, והן הוכחו כמועילות באופן וודאי. מאידך, ישנן

3 לר' צבי הירש אורנשטיין אב"ד לבוב, סימן ג.
4 בסימן מו.
5 המובא שם בטור.
6 שם ס"ק ח.
7 אבן העזר סימן לא.
8 דף קכב ע"א.
9 נידה כ ע"א.

תמונות שהם רק 'אומדנא מובהקת' שנסמוך עליה בדיני ממונות ובדיני איסור. כגון תמונות המתורגמות לשפת המחשב והוא מעביר אלינו את התמונה כפי שנקלטה אצלו כפי חוקי גלי האור ללא שינוי, והתוצר של התמונה הוא מה שהמצלמה קלטה בדיוק, כך שלמעשה התמונה המתגלה לעינינו היא פיתוח של הנתונים קיימים במציאות והוצאתם לפועל בצורה גלויה לעין האדם.

במערכות כשרות רבות משתמשים במצלמות במעגל סגור הפועלות על דרך זו, למשל: השגחה על כשרות מחליבה, השגחה על אספקת הבשר מן המקרר לתנור. כמו כן מצלמות מועילות למניעת יחוד, מפני שהנוסעים במעלית שיש בה מצלמה הרי כל מעשה נקלט בה והם לא יעשו מעשים שאינם צנועים.

לצורך בירור העניין נוכל לחלקו לכמה דרגות:

ראיה ע"י משקפיים דינה כראיית עדות לכל דבר¹⁰, והרואה יכול להעיד עדות גמורה על סמך מה שרואה. כמו כן, נראה לי לדון שגם ראייה דרך משקפת היא נידונת כראייה כזו, וכן פסק בילקוט יוסף¹¹.

הגם שיש המחלקים בין משקפים שמגדילים או משרים דבר הנראה לאדם לבין משקפת המגדילה את העצם שבעין רגילה לא נוכל לראות כלל. והרי ידוע שהפוסקים לא אוסרים שתיית מים אפילו אם ע"י מיקרוסקופ נמצא בהם חרקים, כפי שכתב האגרות משה¹²:

"דפשוט שכל עניני התורה נידונין כפי שרואין וסומכין בעצם לא ע"י מכוונות וכדומה, וכמו שרצים שלא נראו לעין אלא ע"י דבר המגדיל שאינו כלום, דהא כח האויר שאדם שואף לתוכו מלא משרצים כאלו שנקראו מיקרובן שע"י ספעקטיווע המגדיל ערך אלף פעמים ויותר הן נראים ואין שום איסור בזה".

פסק דין זה נאמר בנוגע להגדרה מה אסרה התורה. אבל כאשר קובעים בדיני ראיות, התורה מבקשת את העדות של האדם על סמך מה שהוא רואה, הוא יכול לתת את המידע כי זה אכן מה שהוא ראה, ואין הבדל בין ראייה דרך משקפים או משקפת, שניהם ראייה טבעית דרך עדשה המגדילה את התמונה.

10 מג"א אור"ח סימן תלג ס"ק ד: הלכות בדיקת חמץ, "חלון שיש בו זכוכית לכו"ע לא מועילה בדיקה" אבל חלקו עליו דעת קדושים: שהזכוכית בימיו לא הייתה שקופה. שערי תשובה אור"ח סימן תכו ס"ק א: פשוט שיכול לברך על הלכנה דרך בתי עיניים.

11 סימן קמא, הלכות קורא ומקרא, מתיר ראייה ע"י משקפים. ומופיע שוב בילקוט יוסף קיצור שו"ע הלכות עדות סימן כח סעיף א: "רשאי להעיד על מה שרואה דרך משקפת ועל הדיין לחקור על טיב הראייה".

12 ח"ג אה"ע סימן לג.

אומנם בראיה על ידי מכשיר המגביר אור כוכבים יש לדון: מחד, זו אינה ראייה טבעית של התמונה כפי שהעין קולטת. השימוש בטכנולוגיה של הגברת אור הכוכבים בתוך המכשיר, משנה את התמונה ממצב שבו העין לא יכולה לקלוט את התחום של קרני אור הכוכבים, שהם נמצאים בספקטרום ('תדר') שעין טבעית אינה 'רואה' למצב שהעין תוכל לראות. המכשיר פועל ע"י שיקוף קרני אור הכוכבים במראות רבות הלוך וחזור, שבירת קרני האור מספר רב של פעמים שמגדילה את עוצמת קרני האור לרמה שגם בעיניים טבעיות נוכל לראות את המציאות הקיימת. מאידך, תמונה דרך מכשיר המגביר אור כוכבים נותנת תוצאה של המציאות הקיימת ללא כחל וללא סרק, אין התערבות חיצונית ליצירת התמונה, מלבד אותם קרניים שפגעו במוצג וחזרו אל המכשיר 'והתרוצצו' בו מספר פעמים עד שהגיעו אל עין הרואה. לכן נראה שדין ראייה זו כאומדנא מובהקת שזוהי אכן המציאות הוודאית בשטח¹³, אך היא אינה מועילה כעדות רגילה שעליה דברה התורה, וממילא לא ניתן לסמוך עליה עליה בדיני נפשות אך יש להסתמך עליה בדיני ממונות וכ"ש בדיני איסורים.

בעיה הלכתית קשה מזו ישנה בראייה על ידי מכשיר המתרגם קרניים תרמיות ומייצר תמונה מלאכותית של האופק, וכן במכשיר ראייה השולח קרני לייזר, ועל ידי חישובי החזרת האור של הקרן יוצר תמונה. על מכשירים אלו אין להסתמך אף בדיני ממונות, כיוון שלמעשה מדובר במצלמה חכמה העובדת על טכנולוגיה המתרגמת מרחק של העצם מקרני הלייזר הנשלחים אל העצם, ועל ידי כן יוצרת הדמיה של העצם, והדברים מוצגים בפנינו כתמונה אך למעשה התוצאה שמונחת לפנינו היא לפי חישובים ושימוש של חוקים פיזיקאליים, ואם כן נראה שזה כאומדנא שאינה מוכחת ולא ניתן לסמוך עליה בדיני ממונות. אולם בדיני איסור נוכל לסמוך, גם על מכשירים אלו, במיוחד אם ניתן לצרף לכך אומדנות שאינם מובהקות נוספות. ממילא, נראה שעדות כזו מועילה לעניין זיהוי החלל לדיני אבלות.

השאלה המהותית בדיני הראיות העומדת בפני פוסקי הדור היא, במה שאמרה התורה ללכת אחר שני עדים, האם כוונת התורה שנסמוך דווקא על חושי הראיה והשמיעה ורק על ידם רשאים אנחנו ליצור תמונה של המציאות, או שכל כלי חשמלי או אלקטרוני המביא את הנתונים (האמתיים) אל האדם נחשב אף הוא כראיה או שמיעה. למעשה, נראה פשוט שהתורה אינה מחשיבה ראייה כזו כעדות אלא רק כידיעה, שעליה ניתן לפסוק כאשר הידיעה ברורה ועל פי דיני האומדנות. עם זאת, לענ"ד, כל עוד יש יכולת עצמאית לראות או לשמוע,

13 בסופו של דבר האדם מקבל את המידע ע"י העיניים ועל כך הוא מעיד, אין זו הסתברות שכך הוא רואה, אלא מצב אמת. אמנם, כדי ליצור מציאות בנוגע להלכות נפשות או קנסות, התורה דרשה ראייה טבעית ע"י עדים, אבל בממון גם ידיעה ברורה של המצב נחשבת כעדות.

ומדובר רק בהגברת היכולת, יחשב הדבר כעדות. אך הדבר צריך לעלות על שולחנם של פוסקי הדור להכרעה. עוד צריך לדון במצלמות חלשות שמראש "זוכרות" את התמונה במספר קטן של נקודות, כך שהזיהוי יהיה באיכות נמוכה יותר, באיזו מידה ניתן לסמוך עליהן באיסורים ובדיני ממונות.

לעומת כל האמור, נראה שהשתלת איבר בגוף בעל יכולת חושית דינו כאיבר עצמו. לדוגמה יש להבדיל בין אביזר שמיעה המחובר אל הגוף מבחוץ, לבין השתלת עצמות מלאכותיות המחליפות את איברי השמיעה, שאז נאמר שמוחו קולט את השמיעה ככל אדם אחר דרך גופו וכל הבטל לגופו.

ג. הסתמכות על אומדנא בדיני ממונות

בעדות הנוגעת לדיני נפשות לא ניתן לפסוק אלא על ידי ראייה ברורה של שני עדים המצטרפים לכת אחד, שזוהי גזירת הכתוב: "על פי שנים עדים". לעומת זאת, בדיני ממונות מועילה גם 'עדות מיוחדת'¹⁴ של שני עדים על מעשה אחד אף שלא ראו יחדיו את המקרה. כמו כן, בעדות על חיוב ממון, מצרפים עדים בודדים על מעשים שונים ובית הדין יוצר מהם חיוב, למשל: עדות על הלוואה מצטרפת לעדות נזיקין או גניבה, כי בסך הכל מדובר על 'תביעת שווי ממוני מצטבר'¹⁵.

הדין סביב חזקת הראייה שיש בזיהוי על פי אומדנא מוכחת נוגע לא רק לדיני אבלות על חלל, אלא גם לדיני ממונות, כירושה ועוד. שאף אם פסקנו שפלוני אכן נפטר, וממילא יש צורך לדון האם לפסיקה זו יש סמכות להכריע גם בדיני ממונות שנגזרים מכך.

הגמרא בכבא בתרא¹⁶ אומרת ששור שהיה רועה ונמצא שור הרוג בצידו, אף על פי שזה נגוח וזה מועד ליגח זה נשך וזה מועד לישוך, אין אומרים בידוע שזה נשכו וזה נגחו. וכך פוסק הרמב"ם¹⁷: "אין אומרים בידוע שזה הרגו עד שיראוהו עדים כשרים", וכן הוא בשו"ע¹⁸. אף כאשר יש אומדנא חזקה, לדעת המהרי"ק¹⁹ לא הולכים על פיה להוציא ממון,

14 מכות דף ו ע"ב: "ב' עדים שראו מעשה אחד אבל עד אחד ראה מחלון זה והעד השני מחלון אחר מצטרפים", וכן נפסק בשו"ע חו"מ סימן ל סעיף ו.

15 שם בשו"ע. כל עד מספר לבית הדין שפלוני חייב כסף והם מצטרפים על עניין החיוב, אע"פ שלא מדובר על מעשה אחד אלא חיבור של מספר מקרים.

16 דף צג ע"א.

17 פרק ח נזקי ממון הלכה יד.

18 חו"מ סימן תח סעיף ב.

19 שרש קכט.

כיון דגזירת הכתוב היא דעל יצירת המעשה צריך עדים, וכן כתב בשו"ת אבקת רוכל²⁰, וכן כתב הרדב"ז²¹, וכן נראה שסבר המהרשד"ם²².

מאידך, מצינו במקומות רבים בש"ס ובפוסקים, שהולכים אחר אומדנא דמוכח²³. וכך מצינו במסכת בבא בתרא²⁴, במי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחרים ואח"כ בא בנו וכו', רבי שמעון בן מנסיא אומר אין מתנתו מתנה, שאילו היה יודע שבנו קיים לא היה כותבן לאחרים, אמר רב נחמן הלכה כר"ש בן מנסיא, וכן פסק הרמב"ם²⁵ ומרן השו"ע²⁶, וזה לשונו: "לעולם אומדין דעת הנותן, אם היו הדברים מראים סוף דעתו עושים על פי האומד אף על פי שלא פירש. כיצד, מי שהלך בנו למדינת הים וכו'".

נראה אם כן, שפשוט לתלמוד שהולכים אחר אומדנא דמוכח בדיני ממונות. וכך כותב הרא"ש²⁷: "בכל אלו הדברים סמכו חז"ל על אומדנא דמוכח לרון על פי אומד כאילו עדים מעידים על דבר זה". עוד מצינו שפסק מרן השו"ע²⁸ וז"ל: "ידרוש ויחקור היטב לבטל רמאותו ואם נראה לו באומדנא דמוכח שהוא חייב יחייבנו אם הוא דיין מומחה ויחיד בדורו", ומקורו בתשובת הרא"ש²⁹. וכן כתב ערוך השולחן³⁰ בזו הלשון: "ואם אחר ההשתדלות אין ביכולתו לבטל רמאותו, אם הדיין נראה לו באומדנא דמוכח כשנתבע חייב לתובע, יחייבנו אם הוא דיין מומחה". עכ"ל.

20 סימן פז.

21 בשו"ת ח"ב סימן תרעח.

22 סימן ח וסימן לז.

23 וכן איתא במקומות רבים בש"ס, ונציין כמה מהן בקצרה: 1. כתובות עט ע"א בדין שטר מברחת - "טעמא מאי משום דלא שביק איניש לנפשיה ויהיב לאחריני". 2. ב"ב קלא ע"א - "הכותב כל נכסיו לאשתו או לאחד מבניו לא עשאו אלא אפוטרופוס". 3. בבא בתרא קמו ע"ב בדיני מתנת שכיב מרע - "דלא עביד איניש דיהיב כולהו נכסי לאחריני". 4. קידושין מו ע"ב, בין למאן דאמר מעות מתנה בין למאן דאמר מעות פיקדון, משום "דאדם יודע שאין קידושין תופסים באחותו". 5. קידושין מט ע"ב, בדין המוכר נכסיו אדעתא למיסק לארעא דישראל, ועיין בתוס' שם. 6. גיטין דף נח ע"ב בדין לקח מן האיש וחזר ולקח מן האשה - אף על פי שלקח ממנה בקנין גמור "יכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי", דהכי אמדינן דעתה. 7. סבלונות וקידושין דהדרי, במסכת בבא בתרא דף קמו ע"א, מטעם אומדנא הוא. 8. כתובות דף נד ע"ב - דלא כתב לה אלא על מנת לכונסה, דקי"ל כרבי אלעזר בן עזריה. ועוד בדכותי טובא.

24 דף קלב ע"א.

25 פרק ו מהלכות זכיה ומתנה הלכה א.

26 חו"מ סימן רמו סעיף א.

27 בשו"ת כלל לד סימן א.

28 סימן טו סעיף ד.

29 כלל קז.

30 סימן טו ס"ק ד.

יש מהפוסקים שחילקו בין סוגי אומדנא שונים :

המהרי"ק³¹ מבחין בין שני סוגי אומדנא : א. כשגוף המעשה אינו מבורר, והאומדנא צריכה להוכיח את עצם קיומו, או את האיש שעשה אותו. ב. כשהמעשה עצמו ברור לנו, והאומדנא באה לברר רק את הכוונה של עושה המעשה.

הנתיבות³² מבחין בין אומדנא אישית לכללית :

"נראה דווקא אומדנא שהוא אומדנא לכל העולם כגון 'ידענא ביה בחסא דלא אמיד', דכשם שידוע לו כך ידוע לכל העולם, ובדבר שהוא אומד של כל העולם אין זה בגדר עדות כמש"כ התוס' ביבמות (ריש פרק האשה רבה), אבל בדבר שהוא רק ידוע להדיין פסלו רחמנא בגזירת הכתוב כנ"ל".

כמו כן, האחרונים חידשו שבמצב בו האדם יודע דבר בצורה ברורה לחלוטין, אפשר לפסוק על פי זה כיוון שהדבר מבורר מעל לכל ספק, והרי זה כ'ידיעה' שדינה כעדות ממש לדיני ממונות (כך כתב התומים³³ ועיין שם בקצות³⁴, וכך כתב הבית מאיר³⁵ לחלק בין ההוא דנחבל לבין גמל האוחר, ועיין עוד בשבות יעקב³⁶).

לאור זאת, באומדנא חזקה המבררת את עצם קיום המעשה - להמהרי"ק ודעמיה אזלינן בתר אומדנא זו להחזיק אך לא להוציא, ואפילו תהיה האומדנא מוכחת ביותר, ואפילו כמה אומדנות לא יועילו בכדי להכריע את הדין להוציא, כי גזירת מלך הוא להצריך עדים. אך מדברי מרן השו"ע, הנתיבות ודעימיהו חזינן, דמדנינא, אפילו אומדנא לשם יצירת המעשה אמרינן, ולפי זה, יש מקום לומר שיצטרפו כמה אומדנות כדי להוציא, וכך מורה פשט לשון הרמב"ם (אלא דסבירא להו שבגמל האוחר לא הוי מוכח כל כך). ומה שכתבו הרמב"ם

31 בסימן קכט.

32 סימן טו ס"ק ב.

33 על דברי השו"ע חו"מ סימן צ סעיף טז, ז"ל : "אם יש הוכחה שזה חבל בו כגון שהיתה החבלה במקום שאי אפשר לו לחבול בעצמו". וזה על פי הרמב"ם פ"א הלכה יח, והראב"ד שם הסכים לזה, וכתב סברה בשני אנשים רבים ויצא אחד מהן חבול. : "לפי שאין דרך שיחבול אדם בעצמו והולכין אחר החזקות" וכתב בתומים דלא איברי סהדי אלא לשקרי (לא נבראו עדים אלא לשקרנים), ובאופן כזה אנן סהדי שכך הוא האמת.

34 חו"מ סימן צ ס"ק ז. הקצות מחלק בין עדי קידושין שראו תחילת הקידושין ואח"כ ראו הטבעת בידה שאינה מקודשת, שגזירת הכתוב שיהיו ב' עדים רואים מעשה הקידושין, ואף האיש והאישה יודעים מהם. מה שאין כן בעדי חתימה, שכאשר רואים שטר בחתימתם מועיל אם ראו רק תחילת חתימתם, דאנן סהדי שהם חתמו וכמו שהיתה ידיעה ברורה ע"כ.

35 אבן העזר סימן מב.

36 חלק א סימן קיג.

והשו"ע דהאינדא אין לדיין לפסוק על פי אומדנא³⁷, כוונתם לאומדנא פרטית של הדיין, אך באומדנא כללית אזלינן גם האינדא בתר האומד, והשבו"י אף הגדיל לומר³⁸, דהאינדא יותר יש לדון על פי אומדנא.

ד. אפשרויות זיהוי נוספות

טביעות עינא דקלא

אמצעי נוסף שיעזור לביורר, במקום שאין אפשרות של בירור על פי ראייה אך יש עדויות קוליות.

בגמרא חולין³⁹ ובגיטין⁴⁰ מבואר שסומכים על טביעות עין בקול באיסורים, שאם לא כן איך סומא מותר באשתו ואיך בני אדם מותרים בנשותיהם בלילה. בעל קצות החושן⁴¹ הוכיח מדברי רש"י שטביעת עינא דקלא מועילה רק באיסורים ולא בדיני נפשות, לפיכך כתב רש"י בדין מסית (שהוא דיני נפשות) "דאי לא מצי חזי ליה לא מצי מסהדי עליה לחיוב קטלא", ודן שם בקצוה"ח שגם בממון אי אפשר לסמוך אטביעות עינא דקלא. לעומת זאת, בנתיבות המשפט⁴² כתב שמועיל טביעות עין דקלא בממון מכל שכן מאיסורים, ורק בנפשות אין מועיל טביעות עין דקלא משום שבדיני נפשות בעינן ראייה וידיעה, ועדות עפ"י טביעות עין דקלא הוי עדות ידיעה בלא ראייה, אבל בממון שמתקיימת עדות ידיעה בלא ראייה, שפיר אפשר לסמוך על טביעות עינא דקלא, וכך כתב שער המשפט⁴³.

קצות החושן בספרו משובב נתיבות, השיב על דברי הנתיבות, שטביעות עין דקלא היא עדות ראייה ממש דמה לי רואה או שומע דכל שמשיגו באחד החושים בכלל רואה הוא כשאינן צריך לכח המשער ובעצם היה צריך להועיל גם בדיני נפשות מצד עדות ראייה, ובעל כרחך צריך לומר שלא מועיל משום שטביעות עין דקלא הוי עדות ראייה קלושה ולא סמכין 'אהכרה דיליה', וכיון שכך גם בדיני ממון לא מהני. וכתב הקצות להגדיר שטביעות עינא דקלא הוי כ'סימנין', ובשלמא באיסורין סמכין אסימנין, אבל להוציא ממון וכן בדיני נפשות דלא מהני סימנין' לא סמכין אטביעות עינא דקלא.

37 רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כד, שו"ע חו"מ סימן טו סעיף ה. ועיין בשו"ת המהר"ם אלשיך סימן מ שהביא מקור להרמב"ם מדעת הגאון.

38 חלק ג סימן קמב.

39 דף צו ע"א.

40 דף כג ע"א.

41 סימן פא ס"ק יג.

42 שם ס"ק ז.

43 סימן לה ס"ק ד.

העולה מהדברים שלדעת הקצות לא סומכים על טביעות עין של קול, ולדעת הנתיבות יש לסמוך על כך כאשר הדבר ברור בצורה מובהקת.

טביעת אצבעות

אפשרות נוספת לזיהוי היא טביעת אצבעות. דיון דומה להכרה זו נידון בפוסקים לגבי קיום שטרות.

ישנן שלוש דרכים לקיום שטרות⁴⁴: א. העד עצמו מעיד שזו חתימתו ב. שני עדים מעידים שזו חתימת העד פלוני. ג. השוואת החתימה הנמצאת מקוימת ע"י בית דין לחתימה הנמצאת עכשיו בבירור.

כמו כן, ישנן מספר אפשרויות לזיהוי על פי טביעת אצבע: א. השוואת טביעת האצבע המבוקשת עם מאגר של טביעות ומציאת ההתאמה הטובה ביותר. ב. טביעה אישית ושמירתה בזיכרון והשוואתה בכל בקשת כניסה. ג. טביעה סרוקה במחשב ותרגומה לקוד סודי והפצתה לתמונות בריזולוציה נמוכה יותר.

כפי שהובא לעיל מדברי הטור⁴⁵ בשם רב שרירא גאון, קיום ע"י השוואת כתב יד מועיל רק בשטר משום שקיום שטרות דרבנן, אבל במקום שצריך קיום מדאורייתא, כגון בכתב יד הלווה, לא מועיל קיום על פי השוואת כתב ידו. לעומת זאת, דעת הטור היא שאף בכתב יד הלווה מועיל קיום של השוואת כתב ידו.

בקצות החושן⁴⁶ כתב בהסבר דברי רב שרירא גאון שקיום שעל ידי השוואה הוי כ'סימנין', דהיינו צורת האות של פלוני דומה לצורת האות שמקיימין מתוכו ואף שהוי סימן מובהק מכל מקום אין מוציאין ממון בסימנין ומסיים שם קצות החושן, שבאיסור מועיל סימנים וקיום ע"י השוואה, כמו דמהני סימנין להתיר אשת איש ע"י סימנין שנהרג אותו פלוני, ובנתיבות המשפט⁴⁷ סבירא ליה גם כן דהוי כסימנין אבל סבירא ליה שבסימן מובהק מוציאין ממון עיין שם.

ג. גודל הממצא המינימלי החייב בקבורה⁴⁸

יש לדון מהו גודל הממצא המינימלי החייב מעיקר הדין בקבורה. הפוסקים נחלקו בשאלה זו.

44 כמבואר בשוע חו"מ סימן מו.

45 סימן מו.

46 שם ס"ק ח.

47 שם ס"ק ח.

48 עיין גם במאמרו של הרב רון גרניברג - חיוב קבורת חלקי גופה, בחוברת זו.

ממחלוקת הראשונים לקמן מוכח שלכו"ע על פחות מכזית אין חיוב קבורה. בגודל כזית נחלקו האחרונים. לדעת התוספות יום טוב⁴⁹ יש חיוב קבורה על גודל של 'כזית, וז"ל: "שלכן רק המוציא כזית מת בשבת חייב, ולא פחות, כי אפשר שעל פחות מכזית אינו מצווה לקברו". אבל המשנה למלך⁵⁰ מחייב קבורה רק על ראשו ורובו. וז"ל: "ואין דבריו נראין אצלי, דאין חיוב קבורה בכזית מן המת, וכדאמרין בירושלמי דנזיר⁵¹ "כי קבור תקברנו", מכאן שאינו נעשה מת מצוה עד שיהא ראשו ורובו, ומדיליף לה מקבור תקברנו ש"מ דליכא חיוב קבורה כי אם על ראשו ורובו".

אולם כתב המהרש"ם⁵² בשם התפארת צבי⁵³ שכל דברי המשנה למלך נאמרו במי שלא נקבר ומצאו כזית מגופו, אבל מת שראשו ורובו נקבר, ולאחר מכן מצאו עוד כזית לכו"ע צריך לקבור זאת. ובחזו"א⁵⁴ הוסיף עוד, שיתכן וגם בפחות מכזית צריך קבורה, אלא שבפחות מזה אין כהן נטמא, ונשאר בצ"ע.

לדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל על פחות מכזית של המת לא חייבים לטרוח, כי אין בזה מצות קבורה, וגם הכהנים לא יטמאו כשיעברו מתחת לעצים, שהרי פחות מכזית בשר אינו מטמא. ונראה שאם אין בזה טרחא גדולה כדאי להתאמץ כדי לקברו.

יש להוסיף את דברי הגאון בעל שו"ת ציץ אליעזר⁵⁵ שבעתיד לבוא בעת תחיית המתים הקב"ה ידאג לכל אדם שיקום שימצאו לו כל חלקיו. וז"ל:

"פירוש המשנה לרמב"ם פרק חלק: 'שתהיה בעת שתעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו לקיים אמונתו לישיני עפר להשיבם לתחיה'. כלומר לאותן גופות בני אדם שכבר מתו ונרקבו ונתפרדו כל חלקיהם לארבע יסודות, הן אותן שנרקבו בתוך האדמה, הן אותן בני אדם שנשרפו באש או שנאכלו מן חיות השדה או דגי הים, ושבו לדברים אחרים ואחרים לאחרים עד כי שבו לארבע יסודות, קצתם ליסוד האש וקצתם ליסוד המים וקצתם לאויר וקצתם לעפר, כולם גלויים וידועים לפניו יתברך אנה פנו, והוא ידע את מקומו של כל חלק דק וכל נקודה באיזה יסוד הוא, ומכיר ויודע מאיזה גוף אדם הוא ומאיזה אבר בו ומאיזה מקום בו באבר אם בראש האבר או באמצעיתו או בסופו, כולם ספורות אצלו אין שכחה לפני כסא כבודו אפילו אחת מכל אלה, כי כל

49 שבת פרק י משנה ה.

50 פרק יד מהלכות אבל הלכה כא.

51 פרק ז הלכה א.

52 ח"ד סימן קיב.

53 או"ח סימן כז.

54 יו"ד סימן רח אות ו.

55 חלק ה - רמת רחל הקדמה.

מעשה האלקים הוא יהיה לעולם ואין שום נקודה מכל מה שבעולם אשר ברא בראשית הבריאה ואשר עושה ומהווה ומחדש בכל יום תמיד נאבד מן המציאות, ובהגיע עת קץ הימין מוריד הטל של תחיה ומקיים אמונתו לישני הד' יסודות הנקראים עפר. וביום ההוא ישרוק ה' לכל חלקי הגוף מן הד' יסודות ויקבץ נדחיו ויבן לו מהם עצמן את גופו ממש אשר היה לו בראשונה לא יחליף ולא ימיר נקודה מאצבע לאצבע ומאבר לאבר וכל אחד יבא על מקומו בשלום שלם בגופו. אף לא ישונה פניו מאשר היה וכו'. ויקרא אל השמים מעל ומשיב הרוח ונשמתו אליו יאסוף ויקום וילך ויחי עוד לנצח, וזה ג"כ כוונת הכתוב⁵⁶: "ורבים מישני עפר יקיצו".

ממילא, נראה שאף שראוי ונכון להתאמץ עבור כל חלק וחלק של החלל, מעיקר הדין אין בכך חובה כאשר גודל הממצא פחות מכזית.

ד. סיכום

- א. ניתן לקבוע ולזהות חלל על פי צילום ברור של תווי הפנים. קביעה זו תחשב כדיעה ברורה, וניתן לפסוק על פיה בכל דיני איסור והיתר ואף בדיני ממונות, אך לעניין דיני נפשות צריך דוקא שני עדים.
- ב. אמצעים טכנולוגיים המחזקים את הראייה הטבעית או השמיעה, נראה שניתן לפסוק על פיהם כדיעה ברורה.
- ג. תמונה המגיעה דרך החזרת גלים אינה נחשבת לידיעה ברורה אלא כדיעה רגילה, וניתן לפסוק על פיה רק בדיני איסור והיתר אך לא בדיני ממונות.
- ד. גודל שיעור המת החייב בקבורה מעיקר הדין הוא כזית, אך גם בפחות מכך ראוי להשתדל להביאו לקבורה עם שאר חלקי הגוף.
- ה. תהליך הזיהוי המהיר ע"י ה"רחפן" יתבצע בשיטה הבאה: קצין זו"ק⁵⁷ יפקד על ביצוע המשימה לאיסוף הנתונים ע"י ה"רחפן". צוות ה"רחפן" ידאג לחבור אל הנקודה בה נפלו החללים, בתיאום עם היחידה הנפגעת בשטח, ובאחריותם לאבטחת השטח. לאחר העברת הנתונים ממצלמת ה"רחפן" אל המחשב של קצין הזו"ק יקבעו נקודות במפה ויופצו אל ה"משואה". קצין הזו"ק ישלח צוות יס"ר אל הנקודות לאיסוף. החומר המצולם יתועד ויתווסף אל תיק החלל.

56 דניאל פרק יב פסוק ב.

57 קצין זיהוי וקבורה של האוגדה ינהל את הפעולה של הזיהוי לאחר שהיחידה שנפגעה דורשת את פינוי של החללים, בתיאום עם רב האוגדה ומפקד האלו"ג של האוגדה.